

मुंजा-मुलास

(२ री आवृत्ति)

पुरुषोत्तम पांडुरंग गोखले.

कराड.

किंमत]

१९५३

[१ आण

॥

॥ कुर्यात् वटोर्मंगलम् ॥

१

विश्वा रक्षक देवता ' विनयिचें पावित्र्य ' हो वामन ।
साम्राज्येश्वर यज्ञदानि बलि दे त्या भू त्रिपादासन ॥
एका पायि विनम्र पृथ्वि, दुजिया स्वर्गा बघोनी स्वता ।
धेई मस्तकि आपुल्याच तिसरा, देवो चिरंजीविता ॥

२

मूर्ताग्नी जमदाग्निळा स्वपितया सेवी पराकोटिने ।
आईच्या वचनांत राहूनि करी भूसृष्टिसंशोधने ॥
वेळां एकविसा पदां नमवि जो संपूर्ण वीराग्रणी ।
वर्षो मंगल राम तो परशुचा' तूझ्या बटो जिवनी ॥

३

येतां दंडकरानि राम सुमने जो घेइ सेवाव्रत ।
उल्लंघीत समुद्र, शक्ति पुरवी जो नित्य आत्तांप्रत ॥
सौभाग्ये अरिचा हरी पुजित जो श्रीराष्ट्र-सिंहासनी ।
साधो मंगल मारुती, बटु, ज्या बेराम रत्ने उणी ॥

४

विश्वा पाहत सावधान-नयनी सेवाव्रताचा धनी ।
ध्येयाचा प्रभु राम एक नमुनी रत्नेहि मानी उणी ॥
शक्ती आणिक युक्ति पेलुनि जनी हो स्फूर्ति-संजीवनी
साधो श्रीहनुमन्त नित्य बटुचे मांगल्य या जीवनी

५

जो कां संयम पाळतो जगतिं या तो शाश्वताचा धनी ।
तत्वा स्थापित या स्वकीय कृतिनें चाणाक्ष एका क्षणीं ॥
तातें 'दे' म्हणतांच अर्पण करी जो आपुल्या यौवना ।
पुत्रश्री प्रणिपातसा पुरुरवा पावित्र्य देवो मना ॥

६

संसारा निज होमुनी उजळिता सावत्र भावाचिया ।
धेई ना युगनायकासहि जरा मार्गे विरोधावया ॥
वृद्धत्वांतहि यौवना न विसरे प्रज्ञा-सुशीलान्वया ।
भीष्माचार्य रणांगणाधिप, बटो, संवर्धवो निश्चया ॥

७

लावोनी अमृतास होड लिहितां भाषा मराठी गुणी ।
संन्यासासह कर्मयोग गुणुनी दे भक्तिच्या जीवनीं ॥
होताती जन एकमेळ गणुनी विश्वा स्वतांचें घर ।
ज्ञानेश-स्मरणें सदैव बटुचें मांगल्य होवो स्थिरा ॥

८

देशाची नियती निरीक्षण करी एकाग्र तीर्थाटणें ।
तेजस्वी युवका विवेक शिकवी सामर्थ्य-संवर्धनें ॥
राहे डोंगरि नेटका कारित जो संसार राष्ट्रीय कीं ।
साधो मंगल रामदास बटुचें, स्फूर्ती भरोनी निकी ॥

९

जन्मानेंच नरेन्द्र भौतिक जगा जिंकी स्वविद्यामूर्ती ।
यज्ञाच्यासह सांगुनी सरळशी श्रीभारती-संस्कृती ॥
स्थापी मानवधर्म शान्तियुगिंचा आनंद चोखाळता ।
साधो मंगल तो विवेक बटुचें चारित्र्य सांमाळता ॥

१०

भावे एक नटे जनार्दन जनीं सेवे स्वयें चितुनी ।
गीतेचा सहयज्ञ रोज घडवी जाणोनि पुण्याग्रणी ॥
स्थापी जीवनधर्म शुद्ध समता लाभावया मानवा ।
होवो तो बटुचा विनायक सदा मांगल्यमौली नवा ॥

मुंजा-मुलास

बाल, आज पवित्र दिवस आहे. तू मुंजा होत आहेस. मुंज नांवाचें एक गवत असतें. त्याची मेखला-करदोडा कमरेला बांधून तू आज एक व्रत घेत आहेस. गवत तें काय नि त्यानें कंबर बांधावयाची तीं काय ? असा प्रश्न तुझ्या बालमनाला पडेल. पण साध्या गोष्टींना पीळ भरला म्हणजे बळकटी येते; त्या बळकटीनें आपली कंबर बांधावयाची, या गोष्टीत फार अर्थ आहे. साधी राहणी पण पिळाची नि कोणापुढें वा कशापुढें न वाकणारी, न मोडणारी, मी स्वीकारित आहे, असें तू आज समाजाला सांगत आहेस.

(१)

आज तू कौपीन ऊर्फ लंगोटी पण घालणार आहेस. लंगोटी हेही पण साध्याच राहणीचें लक्षण आहे. जशी मुंजीनें कंबर आवळावयाची तशीच लंगोटीनें कास कसावयाची. अगदीं साधा सुटसुटित, वाटेल तेव्हां सोयीसारखा काढतां घालतां येणारा पोशाखच मी वापरनि; तो वापरतांन। शरीराची शोभा बघेन, सोय बघेन, शरीराच्या चपळईला बाध येऊन देणार नाहीं, समाजांत आपली नि समाजाची लाज सांभाळेन, असें वचन बाळ, आज तू घट्ट लंगोटी घालून समाजाला देत आहेस.

हरणाचें कातडें आज तू अंगावर घेत आहेस. निकोप, अपाप, चपळ असा हरणासारखा मी

(७)

राहीन, स्वताःच्या आनंदी वृत्तीने मी भोंवताळच्या मंडळीना आनंदी करीन, असें तें हरणाचें कातडें गळां घेऊन तू आज समाजाला सांगत आहेस. आणखी, आज तू जानवेंही घालित आहेस. वाऱ्यानें फू करतांच सैरावैरा उडून जाणाऱ्या कापसाचा पीळदार दोरा नौपदरी करून त्याला ब्रह्मगाठ दिली म्हणजे जानवें तयार होतें. तें, बाळ, तू आज काटिखांदा घालित आहेस.

या जानव्याच्या ब्रह्मगाठाला भूतें भितात. कापसाच्या तंतूतंतूला आपल्या मनासारखा पीळ भरला, आणि त्याचें वस्त्र तयार केलें अन् तें जर कां नौपदरी असेल, तर थंडी, वारा, पाऊस, उन कसलेंही निसर्गाचें सामर्थ्य माणसाच्या प्रकृतीवर

(८)

अनिष्ट परिणाम करणार नाही. पीळदार स्वावलंबन मी स्वीकारित आहे, असें तुजें सांगणें आहे समाजाला, तें जानवें घालतांना. शिवाय, आणखी एक गोष्ट तू समाजाला सांगत आहेस. त्या जानव्याला ब्रह्मगांठ आहे. ती असूट असते, अतूट असते, ती हातीं धेऊन तू गायत्रीमंत्राचा जप करणार आहेस. फार मोठा अर्थ आहे त्यांत. या जगांत, भोंवतालच्या समाजांत, सगळीकडे सृष्टिकर्ता भरला आहे, ईश्वर भरला आहे, जगाची चालक शक्ति संचारली आहे, ही खूणगांठ मनाशीं बांधून, तो अखंड, अतूट, असूट बिंदु हाताशीं धरून तुझा 'उपनयन' संस्कार आज होत आहे. तुला डोळे आहेत. पण ते कातडीच्या पेटींत बुबुळाचे बनविलेले आहेत. ते जग आणि त्यांतील वस्तुवस्तूंचे वरवर दर्शन

(९)

करतात. अगदीं जवळून, सर्वबाजूंनी, गुणदोषांसह जग नि त्यांतील वस्तु कशा न्याहाळाव्या, त्यांची पारख कशी करावी आणि त्यांची सेवा कशी घ्यावी, हें नीट बघायला आज तुझे गुरुजी तुला शिकवणार आहेत; तो कानमंत्र ते तुला देणार आहेत. म्हणूनच आज एक प्रकारें तुझा दुसरा जन्म होत आहे. बाळ, आईच्या पोटीं तू जन्माला आलास तो तुझा पहिला जन्म. आज गुरुंच्या हातीं तुझे उपनयन होत आहे हा तुझा दुसरा जन्म, नवा अवतार. हा ज्ञानाचा आहे; तेजाचा आहे; मोठ्या मनानें नि पवित्र नजरेनें तसाच स्वच्छ मेंदूनें करावयाच्या विद्येचा आहे. त्यासाठीं तू यज्ञोपवित, तें तुझे जानवें, धारण करीत आहेस.

यज्ञ म्हणजे पूजा. समाजाबद्दल, जगाविषयी
 आदर बाळगावयाचा. तो समाज, तें जग, नेहमीं
 प्रसन्न रहावा, उत्साही रहावा, आनंदी रहावा म्हणून
 आपल्या जवळ जें काहीं फूल, पान, पाणी असेल
 तें त्या समाजाला, जगाला देऊन टाकावयाचें असें
 आपण मनावर घेतले आहे, असें तें जानवें कटिखांडा
 घाटून तू समाजाला सांगत आहेस. कारण त्या
 जानव्याची माळ तुझ्या गळ्यांत समाजाची, जगाची
 पूजा करणाऱ्या एका गुरूनें घातली आहे. तीच
 विद्या तुला पुढें चालवावयाची आहे.

विद्या हा शब्द 'विद्' या धातूपासून साधला
 आहे. या धातूला संस्कृतांत तीन अर्थ आहेत. १
 असणें, २ जाणणें, ३ मिळविणें असें ते अर्थ. अर्थात्

विद्या म्हणजे ती कळा व कळा माणसाला यावयाला हवी, कीं जीत वरील तीन ही अर्थ येतील.

“ आहे बुवा अमका फलाणा ! ” असें आपण केव्हां म्हणतो ? एकाद्या माणसाच्या अंगचा विशेष गुण पहाणारांच्या मेंदूवर चमक मारतो, त्यावेळीं इतर मंडळींत तो तो गुण आहे, पण याच्या इतक्या उठावाने, ठळक रीतीनें किंवा उंचीनें तो लोकांचे डोळ्यांत भरत नाही; म्हणून या एकाच माणसाचा तो विशेष ठरतो. यालाच रामदासांनीं “ उत्कट ” म्हटलें आहे. “ काहीं एक उत्कर्ष-वीण । कीर्ती कदापि नोहे जाण ॥ ” असें तें समर्थ वचन आहे. यालाच अलिकडे “ वैशिष्ट्य-विशदीकरण ” असें नांव आहे. हें शिक्षणानें

झालें पाहिजे. शास्त्री असें सांगतात कीं मुलांमध्ये जें स्वाभाविक अगर साहजिक आहे, त्या अंगाला गुणविशेषाला जें बाहेर अणें तें शिक्षण. अंगी मुळांत असलेले गुण ठळकपणानें बाहेर येणें, लोकांना कळणें, त्या मुलाच्या आचरणांत पदोपदीं दिसणें, हें विद्येचें पाहिलें लक्षण आहे.

हें साधावयाचें तर, मुलाला समजून यावी लागते, त्याला कळावें लागतें. आपण काय आहों, आपला समाज काय आहे, जग कसलें आहे, आपण वाचतो ती पोथी काय आहे, तिच्या शब्दांचा अर्थ काय आहे, हें सारें कळलें पाहिजे. हे सारें कळावयाचें, तर माणसानें कान आणि डोळे उघडे ठेऊन जगांत चालावें लागतें. माणूस जें जें ऐकत असतो

ते ते आपल्या मेंदूंत साठवतो. माणूस जे जे पहात असतो ते ते आपल्या मेंदूंत साठवतो. ऐकलेले व पाहिलेले मेंदू चाळून घेतो. गाळीव असेल, जरूर असेल, जेवढे रुचेल, पचेल किंवा पटेल तेवढेच मेंदू राखून जपून ठेवतो. मेंदूने ज्याची जपणूक केली, तेच पुढेपाठीसार्गे माणसाच्या वागणुकीत येते. वागणुकीनेच माणसाचा विशेष बाहेर येत असतो. तेव्हा जे जे पाहिले व जे जे ऐकले, त्यांची 'चाळणा' करण्याची ताकद मेंदूला देणारी ती विद्या होय. विद्येचे हे दुसरे लक्षण होय.

माणसाला कळले व वळलेही; पण त्याने जर मिळविले नाही, तर तेवढ्यापुरती त्याची विद्या कमी आहे, असे म्हणावे लागते. मिळविणे म्हणजे भर

(१४)

घालणें, अधिक करणें, प्रगति करणें. माणसाला कळलें, वळलें तरी मिळविश्याचा आनंद हवाच असतो. कोणी माणसें मिळवितात, कोणी आपल्या जाणकारीत भर घालतात, कोणी पैसा मिळवितात, 'जिकडे दिनमणि मी तिकडे । आजकालच्या चले पुढें ॥' अशा प्रगतीनें समाधान मानतात. असें ' काहीं मेळवी, मग जेवी ॥ ' त्याला खरी विद्या प्राप्त झाली असें म्हणावयाचें. ज्याला लोक ' आहे रें आहे ' असें म्हणू लागले; ज्याला जग, आपण, जगांतील आपलें कर्तव्य कळू लागलें व वळू लागलें आणि जो रोज काहीं मिळवू लागला, प्रगति करू लागला, संपन्न-समर्थ होऊं लागला त्यालाच विद्या आली,

असें म्हटलें पाहिजे. तोच विचारानें उच्चारानें,
आचारानें मोकळा मोकळा असतो. म्हणूनच

“ सा विद्या या विमुक्तये ”

जी मोकळें मोकळें करते, स्वतंत्र करते, मोक्ष देते ती
विद्या असें म्हटलें आहे. या विद्येला तू भूकेला
आहेस, असें आजचा हा तुझा व्रतबंध, तू करीत
असलेलें संध्यावंदन- बाळ, सांगतो आहे.

तेव्हां केवळ वयाच्या वडिलकीनें आशीर्वाद
देतो कीं— सारी पुण्याई, साऱ्या शुभ शक्ति, सारी
मंगलें, सारीं यशें व तेजें तुझ्या ठायीं निर्माण
होवोत आणि विद्याभास्कर म्हणून जग तुझा
जयजयकार करो.

आशीर्वाद.

मांगर्ये सजुनी सुवासरिं अशा जन्मा दुज्या पावशी
जो होई उपयोगितां विमलसे सोनेच बावनकशी ॥
विद्यार्थापण त्यांत घे मुखुनी अंगी मनापासुनी
देशाचे हित साधशील मग तूं, शंका न माझ्या मनीं ॥

ज्याचें वैभव शील, दंड करिंचा अभ्यास तेजस्वित
ज्याचा हो अधिका सर्व विषयीं, सत्तत्व ज्याचें व्रत ॥
ज्या ओजस् बल, जो जला लजुनिया घे क्षीर हंसापरी
विद्यार्थीं विनये सदा तळपतो भानूपरी भूवरी ॥

माझी दैत षडीलकी वयगुणें या नम्र आशीर्वाचा
होवोनी रघुनाथ नेइ विलया दुःखाब्धि या हिंदचा ॥
कर्तृत्वे हनुमंत, शूरपणि हो मरुहारि सत्त्वे वसें
पावित्र्ये पुरुषोत्तमास डुलवी, त्या विश्वताता कसे ॥

प्रकाशक —

सौ. सुलोचना गोखले

४३६ सोमवार, कऱ्हाड-

— श्री. पु. पां. गोखले यांची पुस्तके —

	मूल्य
१ अठरा श्लोकी गीता	०- ४-०
२ ईशावास्य (मराठी)	०- १-०
३ एकाध्यायी गीता	०- ५-०
४ भारत भाव	२- ०-०
५ सहकार संपदा	०-१०-०
६ सातारा जिल्ह्याची क्रियापदे	०- ३-०
७ साहित्यिक कऱ्हाड	०- ८-०

मुद्रक —

वि. रा. नावडीकर
श्रीदत्त प्रेस, कराड.